

نیم نگاهی به نقش مولفه های کالبدی ساختار فضایی شهر در تحقق بخشی حس امنیت مبتنی بر نگرش جنسیتی

حمیدرضا رزمی

دانشجوی کارشناسی ارشد، مهندسی معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، آزادشهر، ایران، عضو
باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان.

نام نویسنده مسئول:

حمیدرضا رزمی

چکیده

امنیت از حقوق و نیازهای اولیه و لازمه رفاه انسانی است که تضمین کننده انسجام و یکپارچگی شهر است، و جنسیت مهمترین مولفه های تاثیر گذار در بین ویژگی های شخصیتی است. از آنجایی که فضاهای شهری ظرف و بستر تعاملات اجتماعی را تشکیل می دهند، وجود امنیت در این گونه فضاها یکی از الزامات اساسی کیفیت زندگی محسوب می شود و بایست بتوانند امنیت استفاده کنندگان خود را تامین نماید. این موضوع در ارتباط با بانوان که از جمله آسیب پذیرترین اقشار هر جامعه در رابطه با موضوع امنیت هستند، از جایگاه برجسته تری برخوردار است. امروز حضور زنان در فضاهای شهری با عوامل متعددی محدود می شود، این در حالیست که دست یابی به جامعه ای پایدار و عدالت محور بدون مشارکت و حضور فعال زنان امکان پذیر نیست، لذا آنان نیازمند تسهیلات خاصی از فضا هستند تا موجب افزایش اطمینان خاطر آنان از حضور امن در فضاهای شهری شود. فقدان احساس امنیت زنان در فضاهای شهری بستری لازم را برای انجام نگرش پژوهش حاضر فراهم کرده است. از این رو پژوهش حاضر با روش توصیفی- تحلیلی و با هدف ارائه راهکارهایی جهت ایجاد فضاهای شهری ایمن و امن و امکان حضور فعال بانوان در فضاهای شهری به دور از اضطراب های محیطی فراهم شود شکل گرفته است که غالب مطالعات آن از نوع اسنادی (کتابخانه ای) استوار بوده هر چند در بخش هایی نیز از مطالعات میدانی بهره برده شده است. نتایج کلی تحقیق حاکی از آن است که، هر چه میزان تردد زنان در پهنه فضاهای شهری بیشتر بوده میزان احساس امنیت بیشتری داشته اند و عوامل محیطی مانند کاربری اراضی، تنوع کاربری های پیرامون و ساعت های فعالیت آن ها و نیز مجاورت مکانی کاربری ها با افزایش حس امنیت بانوان رابطه ایی معنادار دارد.

واژگان کلیدی: امنیت، زنان، امنیت شهری، فضاهای عمومی، نگرش جنسیتی.

مقدمه

وجود محیطی امن برای زندگی در کنار سایر نیازهای اساسی فیزیولوژیکی انسان مانند غذا، سرپناه و بهداشت از ضروریات زندگی انسان به شمار می رود. لذا یکی از مهمترین نیازهای انسان، نیاز به احساس امنیت است و عاملی تأثیرگذار در ارتقای کیفیت زندگی انسان است. اهمیت موضوع امنیت در تمامی سطوح گسترده علم امری بدیهی است و در بستر محیط های شهری یکی از الزامات اساسی کیفیت زندگی محسوب می شود [12]. فضای شهری بستر زندگی و فعالیت شهروندان است با توجه به ویژگی های افراد و گروه های سنی، اجتماعی و جنسی، باید بتواند محیط امن، سالم، پایدار و جذابی فراهم کند و به شیوه مناسبی به نیازهای مختلف تمام ها گروه های اجتماعی از جمله زنان پاسخ دهد. چراکه فضای شهری بیشترین ارتباط را با مردم و محیط زندگی برقرار می کند و در نتیجه، در هویت بخشی و دادن احساس آرامش به شهروندان نقش بسزایی دارد [9]. یکی از راه های برقراری امنیت از طریق مداخلات در ساختار کالبدی فضا های شهر است که امروزه توجه به مفهوم امنیت شهروندان و روش های ارتقاء آن به عنوان یکی از اولویت های اساسی حرفه مندان و تئوری پردازان شهری تبدیل شده است. جدا از اثرات اجتماعی و فرهنگی ناشی از برنامه ریزی و طراحی محیط های امن شهری بر الگو های رفتار شهروندی و بهبود کیفیت محیطی نواحی سکونتی، تبیین ویژگی ها و اثرات مرتب بر نقش کالبدی شهر بر کاهش جرائم شهری و یا کاستن از وقوع جرم موضوع مستقل و با اهمیتی است که در قالب تئوری های نوین شهرسازی بدان اشاره می شود [15]. خلق فضای شهری مناسب برای تمامی گروه های اجتماعی، از طریق شناخت نیازهای کیفی و فضایی در شهر، باید به گونه ای باشد که به منظور ارتقای کیفیت محیطی و ایجاد بستری مناسب برای زندگی فعال شهری عمل کند. وجود جنسیت، خواه ناخواه تفاوت هایی را ایجاد می کند، این تفاوت در نیازها، فعالیت ها و متعاقب آن در رفتارها نمود پیدا می کند و هر رفتار به کالبد مناسب خود محتاج است [1]. بنابراین امروزه در جوامع پیشرفته جایگاه زنان به یکی از نکات اصلی طراحی شهری بدل گشته است چراکه زنان نیمی از جمعیت ساکن شهرها هستند و روند روز افزون آنان در محیط های کار و فعالیت اجتماعی شهری سبب می شود تا در مکان یابی و طراحی فضاهای شهری این قشر از جامعه مورد توجه قرار گیرند. لذا از آنجایی که جوامع انسانی را مجموعه زنان و مردان تشکیل می دهند، پرداختن به این بخش جامعه از جایگاه ویژه ای برخوردار است. متأسفانه نقش زنان در خدمت به کیفیت زندگی شهری به عنوان عامل فعال در مفصل بین عرصه های زندگی و فضاهای منفک شده مانند خانه و اجتماع به درستی شناخته نشده و نیازهای فضایی آنان نادیده گرفته شده است. بنابراین از جمله آسیب پذیرترین اقشار هر جامعه با موضوع امنیت زنان هستند، لذا در دهه های اخیر گفتمان قدرتمندی در زمینه فضای عمومی شهری و نقش امنیت شهری به ویژه برای اقشار آسیب پذیر جامعه همچون زنان، گسترش و مناسب سازی فضاهای شهری برای زنان به عنوان یکی از مهم ترین محور های پژوهشات در حوزه شهری مدون توجه قرار گرفته است [2]. امنیت به عنوان یکی از نیازهای اساسی از جایگاه خاصی در اجتماعات انسانی برخوردار است و برنامه ریزان و طراحان فضاهای اجتماعی و به ویژه فضاهای شهری، تلاش دارند تا با شناسایی عوامل تهدید کننده امنیت به ویژه در کالبد ساختار فضاهای شهری، امنیت را برای استفاده کنندگان فراهم نمایند، در این میان زنان نیز به عنوان نیمی از اجتماعات انسانی به واسطه خصوصیات بیولوژیک، مسئولیت و نگاه متفاوت در مقایسه با مردان، ارتباط متمایزی را با فضا برقرار می کنند، آنان نیاز مند تسهیلات خاصی از فضا هستند تا موجب افزایش اطمینان خاطر آنان از حضور امن در فضاهای شهری گردد [9]. بر این اساس جنسیت یکی از عوامل مهم در میزان احساس امنیت است و نقش موثری در ایجاد پنداشت نسبت به امنیت در فضای شهر در ذهن شهروندان دارد. سنجش میزان احساس امنیت زنان در فضای شهری بر اساس ویژگی های فضاهای امن است تا عوامل موثر بر نگرانی و ترس های زنان در فضاهای عمومی و محیط شهری در هنگام استفاده و حضور در فضاهای عمومی شهری شناسایی گردد. اهمیت این مطالعه در بررسی عوامل موثر بر کاهش تبعیض ها و تقویت احساس اعتماد و امنیت در بین بخش مهمی از شهروندان به خصوص قشر زن به منظور تقویت احساس امنیت و مشارکت بیشتر در ساختار فضایی شهر خواهد بود. اکنون در بررسی و کنکاش بررسی نقش مولفه های کالبدی ساختار فضایی شهر در تحقق بخشی حس امنیت در بین زنان، سوالاتی در ذهن و اندیشه مطرح می شود که این پرسش ها به شرح ذیل بیان می شود:

- ۱) چه معیارهایی در تعیین شاخص های سنجش امنیت اجتماعی زنان در شهر موثر است؟
- ۲) زنان در فضای شهری تا چه مدت احساس امنیت می کنند؟
- ۳) آیا شرایط کالبدی، امنیت و ایمنی، زمان فعالیت، مکان فعالیت، دسترسی و معاشرت پذیری بر میزان فعالیت زنان در فضاهای شهری تأثیر گذارند؟

مروری بر تحقیقات انجام شده

شناخت پژوهش های انجام گرفته در خصوص هر عنوان پژوهشی و ارزیابی آنها در سطوح مختلف و با معیار های متنوع از ضروریات هر پژوهش علمی می باشند. بررسی منابع مربوط به موضوع پژوهش حاضر، حاکی از آن است که پژوهش های انجام شده با محوریت بررسی

نقش مولفه های کالبدی ساختار فضایی شهر در تحقق بخشی حس امنیت مبتنی بر نگرش جنسیتی مطالعاتی در خارج و داخل از کشور صورت گرفته است، که در یک ارزیابی اجمالی به این پژوهش ها اشاره می گردد؛

الف: خارج از کشور

دیاس و همکاران (۲۰۰۷)، در تحقیقی با عنوان امنیت شهری و رفتار فضایی، تحلیل ادراکی و ترکیبی از نواحی مرکز شهر پورتو آلجر پرداختند و به این نتیجه دست آوردند که عوامل اجتماعی و فضایی با توجه به اثری که اجزای محیطی و شناخت فضایی محیط های باز شهری دارند، بر کمبود امنیت و افزایش جرم تأثیر گذارند. مارتین (۲۰۰۶)، در پژوهشی با عنوان زنان و امنیت در فضاهای شهری پرداخت و به این نتیجه دست آورد که ادراک نامنی در فضاهای عمومی بسیار با پروسه ی تعاملات اجتماعی و ساخت اجتماعی نامنی رابطه دارد. (باندز، ۲۰۰۴)، در پژوهشی تحت عنوان نظریه های اجتماعی شهر (شهر، فرد و جامعه) به این نتیجه دست یافت و ثابت کرد که نظم پدرسالارانه ی جوامع با شکل گیری شهر تقویت می شود؛ چرا که فضای جنسیت زده، ناهمسانی قدرت مردان و زنان را در جامعه تشدید میکند. محدودیت تحرک زنان در استفاده از فضا و برساخت هویتشان به معنی تحت سلطه بودن آن هاست. لذا تجربه ی زنان از کل زندگی شخصی و اجتماعی خود به نحو متمایزی از مردان تجلی می یابد و در بسیاری از مراحل و موقعیت های زندگی با احساس هراس از مواجهه با دنیای مردانه ای که متعلق به آنها نیست و قوانین خود را به آنها دیکته میکند، مواجه می شوند. (فوآ و همکاران، ۱۹۸۸)، در پژوهشی با عنوان گفتگوهای روزانه: فضاهای زنانه و چشم انداز مساکن عمومی در سنگاپور بیان کردند که زنان می توانند در زندگی روزانه ی خود در فضاهای اختصاصی خود تغییر به وجود آورند. این تغییر در اماکن متراکم و با ازدحام بیشتر به وقوع می پیوندد. (پاتل و بورا، ۱۹۹۸)، در مقاله با عنوان ایمن سازی شهرها برای زنان و کودکان پرداخته اند و بیان می دارند که احساس امنیت، مسافرت ها، اکتشافات و تحرک بیشتر را هم در سطح محلات و هم در بیرون از شهر تشویق می کند. برعکس وقتی در یک محله ترس حاکم باشد خیابان ها خالی مانده و زن ها و بچه ها از فضاهای عمومی دور می مانند. (براندا و همکاران، ۱۹۹۷)، در پژوهش خود با عنوان مکانی که زنان در آن احساس ناامنی می کنند، تصور از خطر و تأثیر آن در احساس قربانی شدن در سنگاپور به دست آوردند مکان هایی که برای جنبش و حرکت ظرفیت کمتری دارند، مستعد وقوع جرم هستند. همچنین با بزرگتر شدن فضا، افزایش حضور مردم و ایجاد الگو های حرکتی توسط فضاهای خصوصی شده با مردمی که در آن حضور دارند، امنیت استفاده کنندگان از فضا افزایش خواهد یافت.

ب: داخل از کشور

طلعت (۱۳۹۳)، در تحقیقی با عنوان عوامل مؤثر بر افزایش احساس امنیت زنان در پارک های شهر بجنورد پرداخت و به این نتیجه دست یافت که خصوصیات محیطی، تصور فرد از خود، اعتماد اجتماعی، تجارب قبلی، آگاهی های اجتماعی، محل سکونت، احساس کنترل، نظم اجتماعی، پایبندی اجتماعی، پایگاه اجتماعی و اقتصادی، ضمن داشتن رابطه معنادار به ترتیب بیشترین تأثیر را بر افزایش احساس امنیت زنان دارند. محمدی و همکاران (۱۳۹۲)، در تحقیقی با عنوان بررسی احساس امنیت زنان در کالبد فضاهای شهری اصفهان پرداختند و به این نتیجه دست یافتند که بین شاخصهای اجتماعی و کالبدی با میزان امنیت، رابطه ی مستقیمی وجود دارد؛ یعنی هر چه این شاخصها در حد بالاتری باشند، امنیت نیز افزایش پیدا میکند. مردم حضور پلیس و نیروی انتظامی را مهمترین عامل در ایجاد حس امنیت می دانند. رهبری (۱۳۹۱)، در پژوهشی با عنوان احساس امنیت در فضاهای شهری و حق زنان به شهر: پژوهش اکتشافی در شرق تهران پرداختند و به این نتیجه دست یافتند که چهار عامل مهم در نگرش و ادراک زنان از امنیت شهری مؤثر است: ویژگی های فضای شهری، میانجیهای انسانی، حافظه ی جمعی و چندپارگی زمانی. برای بیشتر زنان تأثیر میانجی انسانی، از جمله حامی فردی و حامی عام، به عنوان عوامل تعدیل کننده ی احساس نامنی تأثیر گذار است؛ لذا ایجاد فضاهای امن شهری با طراحی فضاهای مساعد، افزایش حضور میانجی های عام و نظارت پلیسی ممکن می شود. گلی (۱۳۹۰)، در تحقیقی با عنوان زنان و امنیت در فضاهای عمومی شهری: مطالعه ی موردی پارک آزادی شیراز پرداخت و به این نتیجه دست یافت که عوامل محیطی مانند کاربری ارضی، تنوع کاربریهای پیرامون و ساعت های فعالیت آنها و نیز مجاورت های مکانی کاربری ها، با افزایش حس امنیت زنان پاسخگو رابطه ی معناداری دارد. بمانیان و همکاران (۱۳۸۸)، در پژوهشی با عنوان سنجش عوامل مؤثر بر ارتقای امنیت زنان در محیط های شهری: مطالعه ی موردی محدوده ی اطراف شهر تهران پرداختند و به این نتیجه دست یافتند که بین احساس امنیت درک شده از فضا و میزان رفت و آمد و استفاده از آن رابطه ی مستقیمی هست. در بررسی رابطه ی بین نوع کاربری و میزان احساس امنیت، بالاترین میزان احساس مربوط به کاربری های مسکونی پیرامون پارک شهر است. (ضابطیان و همکاران، ۱۳۸۸)، در تحقیق با عنوان بررسی الگوهای برنامه ریزی کاربری فضاهای شهری مؤثر بر افزایش امنیت زنان پرداختند نتایج حاصل از پژوهش آنان اینگونه می باشد که، زنان یکی از گروه های آسیب پذیر در مقابل اثرات نامنی شهری محسوب می شوند، که در مواجهه با ناامنی رفتار های کناره گیرانه نشان می دهند. بر این اساس برنامه ریزی برای ارتقاء امنیت زنان در طراحی فضاهای عمومی شهری اهمیت والایی دارد.

(ضابطیان و رفیعیان، ۱۳۸۷)، در پژوهی تحت عنوان در آمدی بر فضاهای امن شهری با رویکرد جنسیتی پرداختند که در ادامه به این نتایج دست یافتند که، توجه به زنان به صورت ویژه می تواند فضای امن و دلخواهی را برای مردان و در نهایت کودکان و بیکر خانواده فراهم آورد، بعلاوه مشارکت زنان در تهیه و اجرای طرح های شهری و حضور پیوسته آنان می تواند راه کار مناسب در ارتقاء امنیت آنان را فراهم کند.

اهداف پژوهش

هدف اصلی پژوهش سنجش احساس امنیت شهروندان با استفاده از مؤلفه های کالبدی فضاهای شهر است. البته در این راستا اهداف دیگری نیز چون تعیین مؤلفه های سنجش فضای مطلوب شهری، دستیابی به مؤلفه های قابل سنجش برای احساس امنیت در فضای عمومی شهری، بررسی و تبیین رابطه ساختار فضاهای شهری با احساس امنیت در محیط های عمومی شهری، اندازه گیری احساس امنیت زنان را دنبال می کند. لذا در پژوهش حاضر سعی بر آن است تا با بررسی تأثیر هر یک از کاربری ها شهری بر احساس امنیت زنان و شهر، پیشنهاداتی جهت بهبود میزان تردد آنها در فضاهای عمومی الگوی برنامه ریزی شهری موثر در ارتقاء امنیت زنان ارائه شود. با توجه به آنچه که ذکر شد اهداف عمده این پژوهش را می توان بدین صورت بیان داشت؛

- مشخص نمودن نقاط ضعف و قوت فضا های شهری مورد استفاده زنان از دیدگاه آنان و ارتقاء شرایط محیطی محل سکونت آن ها از طریق دستیابی به معیار های موثر بر برنامه های فضاهای شهری جهت تامین امنیت آنان.
- ایجاد یک دید جدید در بخش خدمات اجتماعی، ایجاد فضا های شهری منعطف برای زنان.
- بررسی نظرات زنان در مورد شهر و فضا های شهری که به طور روز مره با آن در تعامل هستند.
- تعیین عوامل موثر بر حضور زنان در فضا های شهری

اهمیت و ضرورت پژوهش

حقوق شهروندی جزء لاینفک جامعه ی مدنی و مبنای تشکیل آن به شمار می رود، چرا که امکان مشارکت داوطلبانه ی همه ی افراد را در تمام عرصه های اجتماعی فراهم می سازد. بنابراین، در گذر از جوامع سنتی به مدرن تغییراتی در جهت تحقق حقوق شهروندی در سطوح فردی و ساختاری پدید می آید. با اتفاقاتی که در نظام جهانی به وقوع پیوسته، از جمله، گسترش ارتباطات، جهانی شدن، چند فرهنگ گرایی، کشورها از جمله کشورما تحت تأثیر نظریه ها و دیدگاه های جدید در ارتباط با شهروندی قرار گرفته و این امر ضرورت پژوهش در مورد شهروندی زنان را بیشتر می کند. ضرورت و اهمیت بررسی موضوع پژوهش حاضر، زمانی آشکارتر می شود که امکان تحرک شاخص تبعیض اجتماعی باشد و کسانی که محدودیت جابه جایی دارند از مشارکت فعال باز می مانند و نبود امنیت برای زنان، چه واقعی و چه بالقوه سبب می شود که زنان نتوانند شهروند تمام عیار به شمار بیایند و به راحتی در زندگی عمومی مشارکت داشته باشند. از اینرو ضرورت توجه به بحث جنسیت در کالبد فضاهای شهری جهت تسهیلات لازم به منظور حضور زنان در فضای شهری، اهمیت فضای شهری در ارتقا و رشد همه جانبه شخصیت اجتماعی آحاد مختلف جامعه از جمله زنان، افزایش حس امنیت جامعه بانوان شهروند به فضاهای شهری از طریق تداوم حضور مثبت و سازنده آن ها در عرصه های فضاهای شهری و ضرورت حذف ناهنجاری های اجتماعی در خصوص زنان به وسیله افزایش نظارت اجتماعی و برقراری امنیت اجتماعی به کمک ساماندهی اثرات کالبدی فضاهای شهری، طراحی شهری و برنامه ریزی شهری، از جمله عواملی هستند که اهمیت تحقیق را تشکیل می دهند.

روش تحقیق

بدیهی است هر پژوهش علمی نیازمند یک روش تحقیق متناسب با موضوع خود دارد. انتخاب روش تحقیق مناسب و تداوم آن در تمامی فرایند و مسیر پژوهش از اصول راهبردی یک تحقیق علمی است. پژوهش حاضر به لحاظ هدف از نوع کاربردی بوده و از همین رو برای ایجاد شالوده ایی انسجام بخش به پژوهش حاضر روش توصیفی- تحلیلی و از روش اتنوگرافی استفاده شده است. اتنوگرافی یا مردم نگاری رویکردی از پژوهش و نگارش است که در پی توصیف و تحلیل نظام مند تجربه شخصی به منظور فهم تجربه فرهنگی است. در این مقاله سعی گردیده است تا با استفاده از الگوی متفکرینی که عناصر تشکیل دهنده ارتقاء امنیت زنان و مدل فکری آن را قبول دارند و اثرات آن همچون کوی، محله، برزن و منطقه و داشتن عناصر مورد نیاز هر سطح را می پذیرند، به مطابقت و بررسی مؤلفه های ساختاری شهر در جهت امنیت زنان پرداخته شود. روش گردآوری و جمع آوری داده ها و اطلاعات مورد نیاز، از طریق مطالعات اسنادی مانند منابع کتابخانه ای، الکترونیکی و اسنادی در خصوص موضوع پژوهش می باشد. شایان ذکر است که اطلاعات توصیفی پژوهش نیز با خلاصه نویسی و فیش برداری از منابع نوشتاری مانند کتب، مقالات و پایان نامه های موجود و نیز آرشیو ادارات، سازمان ها و مراجع جمع آوری گردیده است.

گفتنی است در بخش شناسایی مولفه های شهری در جهت امنیت و پرداختن به نقش و جایگاه زنان در فضاهای شهری موجود در شهرهای کشور، از روش مطالعات میدانی نیز با استفاده از ابزار مصاحبه و مشاهده استفاده شده است.

چارچوب مفهومی پژوهش

جستجوی ریشه ها و کاربرد های یک واژه غالباً ممکن است کار عبث و بیهوده ای جلوه کند، اما این امر در حوزه امنیت زنان در فضاهای شهری چندان صادق نیست، چرا که دانستن ریشه های واژگان این حوزه روشن خواهد ساخت که به طور کلی حساسیت نقش و جایگاه امنیت زنان را چگونه حساسیتی باید تلقی نمود، ضمن آن که وجود بحث های بسیط و گمراه کننده در این زمینه ضرورت پرداختن به این مقوله را دوچندان می سازد. لذا قبل از پرداختن به مباحث نظری و ادبیات موضوع، لازم است ابتدا به تعریف و مفهوم برخی از کلمات و عبارات کلیدی پژوهش پرداخته شود، از جمله؛

فمینیسم

پژوهش گران فمینیست بسیاری از رویکردهای مطالعات شهری را به دلیل مردانه بودن نقد کرده اند. مطابق با نظر این پژوهشگران، به لحاظ تاریخی، عموماً معماری و برنامه ریزی شهری حرفه ای مردانه است و رویکردی را ترویج می دهد که فضاهای شهری را همگون و بی جنسیت تلقی می کند. پیش فرض این دیدگاه این است که گویا نیازها و علایق مردان عمومی و همگانی است. فمینیست ها بررسی می کنند که چگونه سیاست شهری، ساختار شهرها، و هم چنین مطالعات شهری زمینه ساز به حاشیه رفتن و نادیده گرفتن نیازها و اولویت های زنان شده است. دیدگاه فمینیستی به بسیاری از مسائل زندگی شهری مانند استفاده متفاوت زنان و مردان از فضای شهری، لزوم حمایت از امنیت زنان در شهر، نیاز ویژه زنان به حمل و نقل، و لزوم حضور فعال و برابر زنان در عرصه های عمومی و اقتصادی توجه می کند [14].

فضاهای شهری

فضا عنصر جدا نشدنی ساخت مادی و ساختمان شدن زندگی اجتماعی است. این بدان معناست که نمی توان آن را جدا از جامعه و روابط اجتماعی فهمید [۲۰]. چنانچه بخواهیم از فضای شهری تعریفی صرفاً کالبدی ارائه کنیم تمامی مکان های مابین ساختمان های شهری را می توان فضای شهری قلمداد کرد اما دو عنصر ارتباطات و زیبایی شناسی ما را از اطلاق تعریف باز می دارد. بنابراین، فضای شهری فضای مابین ساختمان های شهری است و دارای ویژگی های زیبایی شناختی و محل بروز تعاملات شهروندی شهروندان است. فضای شهری، فضای مادی با ابعاد اجتماعی و روانشناختی است، و شهر هندسه این فضا است. فضای شهری صحنه ای است که داستان زندگی جمعی در آن رخ می دهد. در این فضا فرصت آن وجود دارد که برخی از مرزهای اجتماعی شکسته شود. فضاهای شهری نیز می توانند به عنوان فضاهای باز فکری هم تعریف شوند؛ چرا که این فضاها برای استفاده های مختلف غیر قابل پیشبینی و انجام فعالیت های متنوع برنامه ریزی شده اند تا تمایلات شهروندان را برای برآورده کردن خواسته هایشان هموار کنند و آن ها را از این امر منتفع نمایند [۱۸].

امنیت

امنیت از ریشه لاتین *Secures* که در لغت به معنای نداشتن دلهره و دغدغه است می باشد، بنابراین تعریف لغوی امنیت رهایی از خطر، تهدید، آسیب، اضطراب، هراس و ترس است. در فرهنگ و ادبیات فارسی به معنای آزادی، آرامش، فقدان ترس و عدم هجوم دیگران آمده است. بر اساس تئوری نیازها در هرم مازلو در سال ۱۹۶۸، امنیت یکی از نیازهای ضروری و وجودی انسان است، درست شبیه نیازهای فیزیولوژیک انسان و این با سلامت و سعادت انسان ها بستگی مستقیمی دارد. امنیت از سه لایح اصلی و متکامل تشکیل شده است که عبارتند از؛ امنیت فردی، امنیت اجتماعی و امنیت ملی [۱۶]. امنیت در فضاهای جغرافیایی محصول مجموع عوامل کالبدی و غیرکالبدی در کنار ویژگی های شخصی افراد است و به طور کلی دو بعد برای امنیت وجود دارد؛ الف: بعد عینی که با پارامتر های عینی محیطی و رفتاری ارزیابی می گردد. ب: بعد ذهنی، که بر اساس احساس امنیت از جمع درک می شود.

امنیت شهری

امنیت به نوعی پایه و بنیان زندگی جمعی و تشکیل اجتماعات کوچک اولیه و به دنبال آن شهرها محسوب می شوند، چراکه زندگی فردی یا حتی کوچکی اجتماعات، آسیب پذیری آنان را بیشتر می کند. مفهوم شهر و امنیت از زمانی که جامعه شناسی هویت علمی و مستقلاً یافت، همواره در کنار یکدیگر مورد بررسی قرار گرفته است [۲۴]. امنیت در فضاهای شهری وابسته به اتصاف امنیت به شهر و در

واقع قرار گرفتن شهر در یک سلسله مراتب معنایی است که می بایست به بروز ویژگی های کالبدی و بصری در ساختار شهری بیانجامد و دارای ابعاد متمایزی است که از خوانش مفاهیم اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، مذهبی و دینی در ساختار های شهری حاصل می شود [۱۲]. امن بودن فضاهای شهری خود شامل دو مولفه ایمنی و امنیت است. در مولفه ایمنی، اشاره به موارد و عوامل محیطی است که در صورت عدم تامین شرایط مطلوب وقوع حوادث اجتناب ناپذیر می شود و خطرات به صورت بالقوه و بالفعل جان و مال افراد را تهدید می کند [۲۶]. مولفه امنیت نیز به جرائم علیه اشخاص و اموال آن اشاره دارد که در صورت عدم تامین شرایط پیش گیری کننده اموال و جان افراد را تهدید می کند. هر فضای شهری امن در معنای کامل آن شامل دو مولفه می شوند. شرایطی را که از فصل مشترک این دو بوجود می آید، را می توان به عنوان فضای شهری امن توصیف کرد [۲۴]. یک فضای شهری مناسب باید بتواند تا حد زیادی تامین کننده امنیت گروه های مختلف استفاده کننده باشد. در واقع امروزه می توان میزان موفق بودن یک فضای شهری را با توجه به اندازه گیری تعداد زنان و مردان استفاده کننده و تنوع ویژگی های افرادی که در این فضاها همراه با احساس امنیت و آسایش، فعالیت می کنند، ارزیابی و بررسی می شود [۵]. در مجموع امنیت از جایگاهی اثر گذار و نقشی اساسی در شکل گیری و تکامل الگوهای زیستی انسانی برخوردار بوده و عامل اصلی پیدایش زندگی جمعی، اجتماعی و یکجانشینی انسان ها در طول تاریخ حیات بشری می باشد. این موضوع از فرد آغاز، در ادامه به خانواده، جامعه و در نهایت نظام بین الملل ختم می شود. در شهر امن، ایمنی در فضاهای شهری تامین شده و فرد در محیط احساس امنیت خاطر و فقدان وجود خطر را به خوبی حس می کند [۱۴].

زنان و حقوق شهروندی

مفهوم کثرت گرایی تمام گروه ها را فارغ از سن، جنس، نژاد و ... مستلزم داشتن حقوق شهروندی می داند و پیشنهاد می کند تا بر روش هایی که خواست های متعدد زنان را مورد توجه قرار می دهد، تمرکز خاص صورت گیرد. مفهوم شهروندی امروزه تحول یافته است و به تنهایی مشتمل بر حقوق شهروندان در مسائل سیاسی نیست بلکه امروزه به مفاهیم فراتری مانند مشارکت و حق زنان در عرصه های گوناگون زندگی عمومی محله ای، تشکیلات و موسسات سیاسی و حرکت های اجتماعی است [۲۷]. اهمیت حقوق شهروندی زنان از آنجایی دو چندان است که آسیب های جامعه و اجتماع بر ایشان به دلیل جنس و جسم خاص شان در تمیز با مردان، به طور جدی وارد شده که روند رو به افزایش آن زنگ خطری است برای چاره اندیشی در مقابل این پدیده ی ناهنجار که نتیجه اش جز عقب ماندگی و انحطاط بشری نخواهد بود. در غرب برای جلوگیری از این آسیب ها و برابری حقوق زن و مرد از قرن نوزدهم جنبشی به نام فمینیسم شکل گرفت که رهاوردش حق رأی، حق داشتن شغل در ادارات دولتی و حق داشتن طالق برای زنان بوده است. لکن در فمینیسم مدرن رفته رفته، اهداف اصلی جنبش خدشه دار شده و در ائتلاف بر سر مرد ستیزی و آزادی جنسی مطلق زنان، نمود پیدا کرده است. بحث و یافته های پژوهش ها نشان می دهد که عوامل بسیاری در حقوق شهروندی لحاظ می گردد که رضایت از زندگی، میزان مشارکت، میزان نشاط، میزان امنیت شغلی و میزان امید به زندگی از شاخص های مهم کیفیت زندگی زنان است. میزان رضایت از زندگی بیش ترین تأثیر را بر کیفیت زندگی دارد [۱].

جایگاه جنسیت در احساس امنیت فضاهای شهری

عمدتاً عوامل زیادی برای عکس العمل نشان دادن مردم به عدم امنیت وجود دارد همچون: جنسیت، سن، تجربه های گذشته در مورد جرم، محیط و جغرافیا و قومیت و فرهنگ. اما جنسیت به عنوان مهم ترین عامل شخصیتی در درک امنیت محسوب می شود و به عنوان اثر گذارترین عامل شخصیتی در احساس نا امنی مطرح است و نگرش جنسیتی به مقوله امنیت نمی تواند تبعیض و خط کشی محسوب شود زیرا در صورت ایجاد یک فضای امن برای زنان به طور متعاقب کودکان و مردان نیز احساس امنیت و آرامش خواهند داشت. همچنین از بعد عدالت اجتماعی و عدالت شهروندی، زنان نیز مانند مردان باید در فضای شهری که شهروند آن محسوب می شوند احساس راحتی و امنیت داشته باشند [۳۱]. از آن جایی که امنیت در زمره عوامل اجتماعی بوده و گلکار نیز تأثیرگذار کلان بر سرزندگی فضاهای شهر، سرزندگی را به همراه ۱۶ کیفیت دیگر که ایمنی و در پژوهشی امنیت یکی از آن هاست آفریننده ی کیفیت طراحی شهری می داند؛ با جمع بندی مطالب گفته شده می توان ادعا کرد اگر در نتیجه ی فرایند طراحی شهری، فضایی با ویژگی های کالبدی مناسب و درخور فضای شهری امن و قابل دفاع خلق نشود، استفاده کنندگان از این فضاها و به طور اخص زنان همواره در این فضاها ترس از وقوع جرم داشته و احساس امنیت کافی برای حضور در این فضاها ندارند. این عدم حضور زنان در فضاهای باز عمومی محلات مسکونی علاوه بر کاهش سرزندگی فضاهای عمومی و اختلال در کیفیت طراحی شهری، موجبات کاهش نظارت اجتماعی و در پی آن افزایش موقعیت های مجرمانه در این فضاها را فراهم و در نهایت نامنی هرچه بیشتر این فضاها را در پی خواهد داشت [۶]. والتین معتقد است که زنان فضا را زمانی به عنوان مکان خطر دریافت می کنند که رفتار مردم به ویژه رفتار مردان به گونه ای بی نظم به نظر برسد. نقشه های شناختی زنان از ایمنی و خطر،

هر دو حول جغرافیای اجتماعی خاص پیگیری می شود و محیط فیزیکی شهر آن را شکل می دهد. این محیطی است که می تواند در نبود نیازهای فضایی و امنیت استفاده کنندگان مؤنث به شکل بارزی «جنسی» شده به نظر آید [۲۳]. آنچه کارپ، استن و یولز «ماهیت جنسی شده فضای شهری» می نامند، در نحوه عمل فضای شهری برای محدود کردن تحرک پذیری زنان قابل مشاهده است. این محدودیت به لحاظ فیزیکی با القای الگوهای حرکت و رفتار بر پایه ترس و دسترسی محدود شده اعمال می شود و به لحاظ اجتماعی با انگاره هایی درباره نقش زنان در جامعه شهری ارتباط دارد [۷]. از اینرو می توان تفاوت های جنسیتی را در بررسی مولفه امنیت شهری اینگونه بیان داشت که، آسیب ها و پیامد های ترس از جرائم برای همه گروه ها، به ویژه زنان بنا به برخی مشاهدات و تجارب خود در زندگی بیشتر دچار ترس از جرم می شوند. استانکو معتقد است به طور ثابتی ترس از جرم در زنان سه برابر مردان است. تحقیقات نیز نشانگر آن است که زنان بیشتر از مردان احساس نا امنی را گزارش می کنند. محققان نیز بر این باورند که علت ترس زنان را باید در آسیب پذیری بیشتر فیزیکی و اجتماعی، به نوبه خود نتیجه زندگی در جامعه ای است که از نظر جنسیت دچار طبقه بندی بوده و جامعه پذیری نقش جنسی معمولاً به پیدایش روحیه انفعال و تسلیم در بانوان منجر می شود [۱۵]. دلایل این امر عبارتند از؛

- ۱) زنان از لحاظ جسمی توان کمتری در دفاع از خود دارند.
- ۲) در زنان گرایش فزاینده ای برای به یاد آوردن تجارب اولیه زندگی و تسری ترسشان به سایر موقعیت های زندگی وجود دارد.
- ۳) نگهداری و حفاظت از کودکان، زنان را بیشتر مستعد ترس از جرم می سازد.
- ۴) زنان همواره با ترس از دنیای بیرون جامعه پذیر می شوند.
- ۵) زنان بیشتر از مردان به وسیله نقلیه عمومی وابسته بوده و کمتر مالک خودرو شخصی هستند. همچنین بیشتر عابرین پیاده را در سطح شهر زنان تشکیل می دهند. بعلاوه زنان بیشتر، سفرهای زنجیره ایی و پیچیده انجام می دهند تا سفرهای خطی و مشخص.
- ۶) در شرایط امنیتی کاملاً یکسان، نظیر تاریکی هم زنان و هم مردان احساس نا امنی دارند ولی درجه حس نا امنی در زنان بالاتر است. همچنین در نوع ترس از جنایت و در نتیجه احساس نا امنی میان زنان و مردان تفاوت وجود دارد و مردان به طور کلی احساس مثبت تری نسبت به امنیت شخصی و محیط اطرافشان دارند.
- ۷) ترس از جرم به اندازه جرم مسئله ساز است. در واقع ترس از جرم رفتار و حالات را در فضاهای شهری تغییر می دهد و این اثرات روز زنان و دیگر گروه های آسیب پذیر اجتماعی و اقتصادی شدیدتر است. از جمله اینکه حرکت های آن ها را محدود می کند و فرصت های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آن ها را کاهش می دهد [۱۵].

رویکرد های مربوط به زنان و ساختار فضاهای شهری

رویکرد عدم مشمولیت

پیش از انقلاب صنعتی در اروپا و امریکا براساس جنسیت دو قلمرو وجود داشت: ۱. زنان به فضای خانه یا نزدیکی محل سکونت تعلق داشتند و در مقابل مردان به مکان های دور از خانه دسترسی راحت داشتند، مکان هایی که سایر مردم در آن جا جمع می شدند [۲۴]. به عبارت دیگر، وظایف مردان در ارتباط با کار های سنگین و بافاصله از خانه در نظر گرفته شده بود و جامعه ایده آل نیز برای آنان برنامه ریزی و طراحی می شد. پس از انقلاب صنعتی و با جدایی خانه و تولید، دو قلمرو خانه و فضای عمومی ایجاد شد. خانه پناهگاهی برای آسایش، محبت، معنویات، و عاری از هرگونه کار و فعالیت بود. زنان نه فقط باید فضایی برای بازیابی ایده آل همسرانشان ایجاد می کردند، بلکه باید پرستار و حافظ ارزش های معنوی شوهران و فرزندان نیز می بودند. با این ذهنیات و تصورات، مفاهیم دوگانه و ایدئولوژیکی شکل گرفت: ۱. خصوصی/ عمومی، ۲. خانه/ کار، ۳. زن/ مرد، ۴. حومه/ شهر. فکر قلمرو مجزا هم ایده آل بود و هم توجیه ایدئولوژیک داشت. اگرچه زنان معمولاً متعلق به شمار می رفتند، اما بسیاری از آنان به دلایلی به قلمرو های عمومی مانند کارهای روزمزد وارد می شدند. آن ها به تبعیض های موجود اعتراض می کردند و وظایفشان به وظایف مردانه در قلمرو خصوصی توسعه یافت. به این ترتیب ایده جدایی جنسیتی، جدایی فعالیتها، و فضاها در اصول برنامه ریزی، طراحی، و منطقه بندی ظهور یافت. برای نمونه درباره حمل و نقل عمومی، نقش اقتصادی مردان و برنامه های آنان به منزله یک اصل در مکان یابی و برنامه ریزی بدون توجه به اشتغال زنان، مسئولیت های مراقبتی، و برنامه های زنان در طول روز در نظر گرفته می شد [۳۳].

رویکرد مشمولیت زنان در فضای شهری

با جدایی تولید از خانه، قلمروهای خانه و فضای عمومی شخصیت و هویت متفاوت یافت. از آن جا که مکان مناسب برای زنان به صورت تاریخی در خانه و نزدیک آن در نظر گرفته می شد، زنان کم تر از مردان در فضاهای عمومی حضور می یافتند؛ به ویژه هنگامی که ضرورتی برای انجام فعالیت و مسئولیت های محوله شان مانند خرید وجود نداشت. برای مثال در زمان سلطنت ملکه انگلستان

حضور زنان در خیابان‌ها نوعی گستاخی به شمار می‌رفت، موضوعی که هنوز در بسیاری از کشورهای اسلامی وجود دارد. حضور زنان شاغل برای حضور زنان در فضاهای عمومی بستری فراهم کرد؛ اگرچه هنوز هم محدودیت‌هایی مانند ترس از آزار جنسی و ناامنی در این میان وجود دارد [۱۴]. با گذشت زمان و توسعه مفهوم شهروندی، به‌آزادی سیاسی و تولید اجتماعی فضا توجه شد. در واقع زنان با استفاده از مفهوم شهروندی حقوقشان را از شهر طلب می‌کنند. تأکید بر فضاهایی با قابلیت‌های گوناگون مشتمل بر دو جهت کلی است:

۱. درخواست برای تغییر در فرایند برنامه ریزی شهری با هدف توجه به حق بیان زنان؛
۲. مشمولیت زنان از طریق ایجاد ساختارهای نهادی و تقویت رویکرد جنسیتی در حکم‌روایی شهری. تشکیلات زنان در مقام شهروند، اغلب مشتمل بر موضوع قلمرو و فضا است؛ به صورتی که زنان بر استراتژی‌های مکانی تکیه دارند تا فضاهای سیاسی جدیدی را در شهر برای خود ایجاد کنند. در این میان موضوع‌های اولیه‌ای مانند حرکت، امنیت، اسکان، و خدمات شهری و نیز توجه به فضای زندگی شهروندانی که به حاشیه رانده شده‌اند نیز در نظر گرفته می‌شود [۱۴].

مدل اخلاقی مراقبتی

این مدل استفاده از فضاهای عمومی را، با تصور زنان از وظیفه مراقبت و هم‌چنین توسعه محدودیت‌های مراقبتی، برای آنان محدود می‌کند. این چهارچوب هم‌زمان امکاناتی برای زنان در زمینه دریافت مراقبت از جانب دیگران و ایجاد امکاناتی برای افزایش مراقبت و توسعه فضاهای عمومی فراهم می‌کند. اصول اخلاقی مراقبتی مدلی از توسعه اخلاقی و معنوی است که در آن نیازهای ضروری و اخلاقی در ارتباط با نیازهای مراقبتی و ارتباطات پایدار مد نظر قرار می‌گیرد. در مطالعات محیط رفتار اصول اخلاقی مراقبتی به توضیح بسیاری از محدودیت‌های زنان در فضای عمومی اشاره دارد. این مدل بر امکان آشکار شدن جنبه‌های مثبت ارتباط زنان با فضاهای عمومی اشاره دارد و فرصت‌های جدیدی را برای افزایش رفاه در این فضاها پیش نهاد می‌کند. این مدل منبعی برای بیان امکانات و محدودیت‌های زنان در استفاده از فضاهای عمومی است و بر دو عرصه ترجیح و ترس از جنایت متمرکز است [۲۷]. اصول اخلاقی مراقبتی هم در حکم محدودیت و هم امکانی برای زنان در استفاده از فضاهای عمومی شهری تلقی می‌شود. محدودیت‌ها شامل ویژگی‌هایی است که میان فعالیت زنان در فضاهای عمومی، تجارب، و رضایت آن‌ها درباره استفاده از فضای عمومی فاصله می‌اندازد. این موارد به اختصار به چهار دسته تقسیم می‌شوند:

۱. محدودیت منابع (زمان، منابع مالی، تحرک، تعامل اجتماعی، خدمات، و فرصت‌ها)؛
  ۲. احساسات محدودکننده (نگرانی و ترس)؛
  ۳. مسئولیت‌های محدودکننده (کار منزل و نگه‌داری از فرزندان)؛
  ۴. هنجارهای اجتماعی محدودکننده (هنجارهای جنسیتی، شرایط اجتماعی غیرمنصفانه و برنامه‌ریزی طراحی نامناسب فضاها).
- طبقه بندی مکانی فضا‌های عمومی شهری برای ارتقا امنیت زنان در این بخش برای سهولت بررسی بر اساس ویژگی‌های اصلی، فضاهای شهری به دو بخش فضاهای مسکونی و فضاهای عمومی شهری که بیشتر شامل میادین، خیابان‌ها و پارک‌ها و نظایر آنها می‌گردند، تقسیم شده‌اند.

الف) امنیت در بافت مسکونی

بافت مسکونی محیطی است که در طول شبانه روز پذیرای عده زیادی از زنان است. لذا در این پژوهش امنیت این نوع محیط شهری به صورت ویژه بررسی شده است. بطور کلی با اتصال املاک به یکدیگر و ایجاد ارتباط مناسب در بین آنها امنیت املاک، امالکی که دور افتاده تر و ساکنان آنها بالاتر خواهد رفت. عموماً هستند و متروک شده‌اند احتمال وقوع جرم در اطراف آنها بالاتر می‌رود و فضا‌های متراکم ساخته شده ریسک جرم را پایین می‌آورد [۳۳]. همچنین برای افزایش ضریب امنیت زنان در مناطق مسکونی باید از امنیت زنانی که بیشتر تنها هستند (نظیر زنان خانه دار در طول روز که دیگران در اطرافشان نیستند) با افزایش بیشتر مراقبت خیابان‌ها و کاهش دادن فرصت‌های مخفی شدن و فراهم آوردن خلوت مناسب و تشویق نکردن ورود مزاحمان نظیر موتور سواران و یا خودروهای عبوری از مناطق مسکونی اطمینان پیدا کرد بر اساس مطالعه‌ای که بروی خشونت در واحد‌های همسایگی شهری در اواسط دهه ۱۹۹۰ انجام شد، نتایج نشان داد که نرخ خشونت کمتری در واحدهای همسایگی که "روحیه جمعی" دارند، اتفاق می‌افتد و این روحیه باعث نظارت در نگهداری و مراقبت از بچه‌ها و پسران و ابقای نظم عمومی می‌شود [۲۷]. از سوی دیگر یکی از ابزارهای خلق "واحد همسایگی امن تر" این است که آن فضای باز باید از دسترسی نسبی مردم جوان آزاد باشد. در اینجا سوالی که قابل طرح است این است که: چگونه تمرکز روی بازی و کارهای قابل انجام برای مردم جوان می‌تواند امنیت زنان را بهبود ببخشد؟ (گزارش کنفرانس لندن، ۲۰۰۵) البته بازی‌های خیابانی کودکان در مواردی به عنوان عوامل تقویتی امنیت محیط (به خصوص برای زنان) نیز ذکر شده است، برای مثال، به عقیده آقای جهان‌شاه پاکزاد: "اگر

کودکان بتوانند مثل سابق در کوچه ها بازی کنند (امنیت داشته باشند)، زنان و سالخوردگان نیز می توانند در این فضاها با آرامش حضور پیدا کنند و با این کار نیاز به ایجاد پارک های جدید هم کم می شود و در هزینه های شهرداری نیز صرفه جویی می شود" [۱۷]. البته این گونه بازی های خیابانی باید کاملاً برنامه ریزی شده و پیشبینی شده باشد و نباید حریم معابر (چنانچه در کوچه های سطوح مسکونی کشور ما بسیار دیده می شود)، را اشغال کند و یا موجب از بین رفتن خلوت و آرامش ساکنان و عابران گردد. چنانچه در تجارب کشور فرانسه نیز مطرح گردیده است که حضور جوانان اسکیت سوار خود عاملی برای ایجاد حس اضطراب و ناامنی از دیدگاه زنان ارزیابی شده بود [۳۳].

ب) فضاهای عمومی شهری

تحقیقات اخیر در استرالیا و دیگر کشورها (۱۹۹۵) نشان داده اند که تفرجگاه ها، بازارها و دیگر مراکز خرید عمومی در برابر جرم آسیب پذیر هستند و مولفه های مشخصه جرم در آنها عبارتند از: عناصری در مراکز شهری نظیر مغازه ها، تئاتر، رستوران ها، ایستگاه های حمل و نقل عمومی و غیره. اصولاً موقعیت های تجاری و تفریحی بر جرم و رفتار مجرمانه در سطوح پیرامون خود تاثیر می گذارند، همان طور که این سطوح قسمتی از پیاده رو ها و فضا های خارجی خود را نیز هم رنگ خود می کنند [۲۸]. جرم هایی که عموماً در فضاهای عمومی شهری رخ می دهند، شامل جیب بری، کیف قاچی، وندالیسم (صدمه زدن های مجرمانه)، سرقت وسایل نقلیه، حمله های بدنی خفیف و ترساندن و نظایر آنها می شود. اما بیشتر رفتارها و اعمالی که گروه های زیادی از استفاده کنندگان را از مراکز شهری می ترساند، اعمالی است که گرچه بطور اصولی جرم نیست، اما باعث بی نظمی عمومی می شود. جین جیکوب (۱۹۶۱)، از آن ها به عنوان "بربریت (وحشیگری) خیابان" یاد می کند. این اصطلاح زنده ای است که با مفهوم شهرها به عنوان مراکز تمدن تقابل دارد و البته بین بی تمدنی و خشونت اجتماعی با بی تمدنی فیزیکی تفاوت وجود دارد، برای مثال حضور معتادان در یک فضای عمومی شهری بی تمدنی فیزیکی و بد دهنی و ناسزا گفتن او در این فضا بی تمدنی اجتماعی محسوب می شود [۳۱].

نگرش برنامه ریزی کالبدی به امنیت زنان در محیط شهری

در سال ۱۹۹۰، ولنتاین ادعا کرد که با تسهیل، ادراکی که از یک مکان فیزیکی وجود دارد و بطور غیر رسمی از طریق طراحی کنترلی می توان اطمینان زنان را برای بیرون رفتن از خانه هایشان افزایش داد. او ده استراتژی طراحی را پیشنهاد کرد که عموماً درباره موقعیت، قابلیت دید بخصوص در ورودی ها، نورپردازی، نقاشی دیوارها، پل های عبورعابر پیاده، کوچه ها و راه های زیر گذر، منظرسازی، توسعه کف سازی ها و کنج ها و زاویه ها می شد. ولنتاین رویکردش را نسبت به محیط اجتماعی هم بسط داد و گفت: زنان با حضور بالفعل و بالقوه دیگران، احساس امنیت بیشتری می کنند، زیرا آن ها فکر می کنند که متخلفین با حضور و مداخله ناظران می ترسند حتی هنگامی که می دانند که شاهدان نمی توانند جلو رخ دادن جرمی را بگیرند. در واقع درک یک زن از امنیت بطور قوی با اینکه چگونه او در ارتباط با هر دو نوع محیط فیزیکی و اجتماعی اطرافش احساس راحتی می کند و آن ها را چگونه می شناسد، ارتباط دارد. در نتیجه می توان گفت: ارتباطات اجتماعی در یک فضا و گروه هایی که آن فضا را از نظر اجتماعی کنترل می کنند، اثر مهم تری در اینکه یک زن در آن فضا احساس امنیت بکند دارد تا طراحی آن. اما سیاست های کاربری زمین و حمل و نقل شهری و نظایر آن، بر سطح استفاده از مکان های عمومی و طبیعت استفاده کنندگان تأثیری گذارد و در نتیجه برنامه ریزی و طراحی شهری می تواند بر فرآیند کنترل و مدیریت اجتماعی این فضا ها تأثیر بگذارد [۲۷].

برنامه ها و استراتژی های بهبود وضعیت امنیت زنان

با توجه به نظریات فمینیسمی و تحت تاثیر آن و همچنین با توجه به تمایل روز افزون زنان برای حضور پذیری در فعالیت ها و امور شهری اقدامات و برنامه هایی در کشورهای مختلف جهت ایمن سازی فضاهای شهری انجام شده که به برخی از آن ها اشاره می کنیم؛

آنی مارگوران که مشاور سیاسی شهردار لندن بود، به شهردار لندن توصیه کرد که شهر امنی برای زنان ایجاد کند و مثلاً برای حمل و نقل عمومی ایمن سازمان های ویژه ای را در نظر بگیرد که تحت کنترل پلیس باشند، مثلاً تاکسی تلفنی هایی که در شب، سفرهای امن تری را برای آنان فراهم کند، الیزابت جانسون (قائم مقام مدیر مجمع اروپا برای امنیت شهری) یادآور شده برای داشتن استراتژی موفق و بلند مدت و بهبود احساس امنیت زنان، نیاز به آموزش مردم هم هست. زیرا مردم (و از جمله خود زنان) ممکن است اجازه استفاده راحت زنان از فضاهای عمومی را ندهند. راهکارهایی نظیر انتشار راهنماهایی برای ایجاد احترام در بین زنان و مردانی که در مسیر مدارس و مجتمع های مسکونی توزیع شده اند و البته این آموزش باید برای برخی از رهبران جامعه نیز صورت گیرد با اجرای این طرح و بررسی تاثیرات آن در فرانسه به رفتار مردان مشخص شد که سرعت و شتاب حرکت زن ها بسیار آهسته تر از مواقعی بود که زنان احساس تحت فشار بودن را داشتند و روشن است که مردان نباید موجب این بی عدالتی در برابر زنان شوند. شینوها معمار مشهور اکولوژیک در مورد نقشی که معماران

در امنیت زنان در شهرسازی می کنند، صحبت کرد و اینکه مردم با هر پشتوانه ذهنی با دیدن دیوارهای چرک احساس بدی پیدا می کنند بنابراین طراحان و معماران شهری مسئولیت اجتماعی فشرده تری برای ایجاد چشم اندازهای خوب و بناهای کاربردی و نورپردازی صحیح دارند. همچنین در سال (۱۹۸۸)، صاحب نظران، طرح های هدایتی در مورد امنیت ارائه دادند که شامل گزارش با عنوان دستیابی به همه چیز، بود طرح راهنمایی امنیت اسکان نوشته سوسوارک و فیچستر (۱۹۸۷)، از اقدامات دیگر بود، سیاست های امنیتی از بخش های بزرگراه های سرچشمه می گرفت و به دنبال سازگار کردن امنیت جاده به منظور تامین امنیت زنان بود [۳۱].

احساس امنیت در محیط شهری و تأثیر آن بر فعالیت های زنان

مطالعات آشکار می سازد که زنان مشارکت در فعالیت هایی را که لازمه بودن در موقعیتی است که احساس امنیت در آن نمی کنند را ترجیح نمی دهند. آن ها از پیوستن به فعالیت هایی که در عصر اتفاق می افتد، خودداری کرده و از پذیرفتن مشاغلی که حضور آنها با خطر مواجه باشد، مخالفت ورزیده و حتی در کارهای اجتماعی که در مکان های مردانه اتفاق می افتد، شرکت نخواهند کرد همچنین آنها برای اطمینان از امنیت شخصی، از استفاده از حمل و نقل عمومی و یا پیاده روی خودداری کرده، استفاده از ماشین شخصی خود را ترجیح می دهند. آن ها از رفتن سینما به تنهایی و یا از انجام دادن تمرینات ورزشی در فضای بیرونی مثل دویدن و پیاده روی اجتناب می کنند. تحقیقات انجام شده نشان دهنده آن است که اکثر زنان ترجیح می دهند، فعالیت های خود را در فضاهای عمومی در طول مدت نهار و یا بعد از کار انجام دهند [۳۳]. آنها از فعالیت هایی که امنیت فردیشان را به خطر بیندازد، احتراز می کنند. این موضوع بر زندگی روزمره آن ها تأثیر گذاشته و دامنه و تنوع فعالیت های زنان را محدود می کند. ترس تعیین کننده فعالیت هایی است که زنان در آن شرکت می کنند، به قسمی که، مکان و زمان و تأثیرات توانایی زنان در برابر عملکرد شهر به عنوان شهروندان با حقوق مساوی به حساب می آیند به علت ترس از خشونت و تعرض، زنان کمتر تمایل دارند که بعد از تاریکی در شهر حضور یابند. به همین دلیل آن ها در ساعات خاصی از روز، در مکان های خاص و از حمل و نقل خاص استفاده می کنند. پیاده رویهای خلوت یا روشنایی اندک و پارکینگ های طبقاتی مشکلات خاصی را برای زنان در حرکت ایجاد می کنند. برای بسیاری از زنان، شهر مکانی نامیوم و بد شگون، سرشار از تهدیدات خشونت و یا ترس، به شدت مانع از تحرک زنان، به خصوص در شب می شود. بنابراین ترس و احساس ناامنی از فاکتورهای مهم در الگوی حرکتی زنان می باشد [۲۳]. عامل زمان فعالیت و مکان انجام آن نیز از اهمیت بالایی برخوردار است؛ به طوری که با احساس امنیت مرتبط بوده و به خصوص برای زنان در انتخاب و انجام فعالیت تأثیرمستقیم می گذارد. گزارش ها در مورد فعالیت های زنان حاکی از آن است که در ساعات عصر زنان از شرکت در فعالیت های غیرضروری اجتناب می کنند. بر طبق گزارش های اعلام شده، ۲۵ درصد از زنان هرگز به تنهایی بعد از تاریکی هوا بیرون نمی روند [۳۳]. به طوری که تحقیقات جیکوبز و نیومن نشان می دهند، احساس امنیت نه تنها مربوط به زنان، بلکه به سطح فعالیت خیابان و به تأثیر ایجاد نظارت غیررسمی مرتبط است خشونت علیه زنان، تهدید شدن، ارباب، آزارهای فیزیکی به طور قابل توجهی مانع از تحرک زنان در شهر می شود. اکثر زنان در شهرهای بزرگ به دلیل احساس ناامنی، تحرک و فعالیت های خود را محدود می سازند. ترس زنان از خشونت و جنایت، شیوه زندگی، روال عادی آن و طریقه تجربه آنان از فضاهای شهری و قلمرو عمومی را به طور خاص تحت تأثیر قرار می دهد [۲۷].

جدول شماره (۲): جمع بندی راهکارهای ارتقا حس امنیت زنان در ساختار شهر

اهداف	راهبرد	سیاست
امنیت زنان در ساختار شهری	ارتقا امنیت ذهنی و عینی زنان در شهر	ارتقا امنیت ذهنی و عینی زنان در شهر
	- تقویت حضور مردم در محیط و نظارت آنها بر محیط	- امکان مشاهده فضا از راه دور
	- جلوگیری از جرم و جنایت (CPTED)	- امکان رویت داخل فضا از خارج
	- مشارکت زنان در تهیه و اجرای طرح های شهری	- ارتباط فضا با ساختمان های مجاور
	- کنترل فضا (قلمروگرایی)	- ایجاد محورهای بلند دید
	- بهبود عملکرد نیروی انتظامی	- تنوع حمل و نقل عمومی موجود
	- پوشش مناسب و حجاب	- تامین دسترسی افراد با نیازهای خاص
	- افزایش ادراک فضایی محیط	

- افزایش کیفیت راه یابی در محیط		- دسترسی به کمک	
-افزایش میزان استفاده از فضا در طول شبانه روز -اختلاط کاربری ها متناسب با سن و جنسیت استفاده کنندگان	توزیع عادلانه و مناسب کاربری ها و فعالیت ها در فضا		
-نورپردازی مناسب -ایجاد لبه های فعال تجاری در مجاورت معبر -مبلمان شهری مناسب - پوشش گیاهی	پاسخ دهنده گی و مطلوبیت محیطی		

عوامل و شاخص های کلی در ارتباط با امنیت زنان در محیط شهری

انسان از طریق روابط اجتماعی- فرهنگی به فضا فرم، عملکرد و اهمیت می بخشد و ساماندهی فضا به نوبه خود به تغییر شکل این روابط می انجامد؛ بنابراین ساخت و طراحی فضاهای شهری در فرایند زندگی اجتماعی تأثیر دارد و باید از نظر جسمی و روانی برای شهروندان کارایی داشته باشد. خوانایی شهرها از طریق ابزار کالبدی آشکارتر می شود و هرچه کالبد بتواند با شهروندان از طریق ویژگی های کالبدی ارتباط نمادین برقرار کند، شهر «خوانا یا ناخوانا» ارزیابی می شود. وقتی فضایی خواناست، به احساس راحتی و امنیت کمک می کند و برعکس، هنگامی که علائم راهنما وجود ندارد یا فضا ناخوانا و گیج کننده است، احساس امنیت از بین می رود [۲۲]. افزون بر وجود مالکیت واقعی بر عرصه ها، که بیان گر میزان نظارت و کنترل بر فضاها و حریم آن هاست، باید به امر تعمیم مالکیت سمبلیک در فضاهای عمومی نیز توجه شود. در نظر گرفتن خواست گروه های سنی مختلف و ناتوان جسمی جامعه از نظر دسترسی، امنیت، آرامش، خلوت و تحرک فضایی تنوعی را در فضای شهر پدید می آورد که هر گروهی برای خود قلمرویی را در آن متصور و به حیات و فضای شهری مرتبط می شود. توجه به راه پیاده، در حکم فضایی عمومی که حیات شهر در آن جریان دارد، و در نظر گرفتن ترکیبی از انواع عرصه ها، سبب برقراری ارتباط بهتر با محیط و نظارت مسئولانه تر بر فضا می شود [۳۱]. به طور کلی در پژوهش حاضر برای بررسی امنیت زنان در ساختار های شهری شاخص هایی در مد نظر قرار گرفته شده که به تفصیل به آن پرداخته می شود؛

جدول شماره (۳): شاخص های کلی در ارتباط با امنیت زنان

مشارکت زنان	شاخص های کلی در ارتباط با امنیت زنان
حمل و نقل زنان در شهر	
خوانایی فضاهای شهری	
دسترسی	
حیات شبانه کاربری ها	
آشنایی با فضا	
شهرت محیط	
نظارت و مراقبت از فضا	
جاذبه و اجماع پذیری	

ویژگی های محیطی تأثیرگذار بر احساس امنیت بانوان در فضاهای شهری

مهم ترین ویژگی های محیطی تأثیرگذار بر احساس امنیت بانوان در فضاهای شهری را در ابعاد مختلف اینگونه می توان بیان داشت که، الف: بعد فرم ب: بعد عملکرد ج: بعد معنا [۱].

الف: بعد فرم

بعد فرم را نیز می توان در دو عامل (۱) فرم و (۲) کیفیت محیطی، بررسی کرد که هر یک از این عوامل شامل شاخص های و متغیر هایی هستند که در ادامه به آن ها پرداخته می شود؛

۱) عامل فرم

عامل فرم شامل شاخص ها و متغیر هایی از این قبیل می باشند که عبارتند از؛

• ساختار فیزیکی

ساختار و فرم فیزیکی در کاهش یا افزایش نمایانی بافت مؤثر است. اختلاف سطح افقی، وجود کنج ها و نقاط گم و ناپیدا، به دلیل کاهش نمایانی بافت، زمینه مساعدی برای ارتکاب جرم یا اختفای مجرمان و بزهکاران را فراهم می آورد و همین امر در بانوان ترس از قربانی بزه شدن را ایجاد می کند. از سوی دیگر فرم مطلوب و مناسب فضاهای شهری، با به حدا کثر رساندن نمایانی بافت احتمال بروز بزه و رفتارهای مجرمانه را کاهش می دهد.

فضاهای بسیار کوچک باعث ایجاد ازدحام و تأمین نبودن نیاز به خلوت افراد می شود و فضاهای بسیار بزرگ، بیکران و خالی، اضطراب آور است و به دلیل کاهش نظارت، زمینه رفتارهای ناهنجار اجتماعی را فراهم می کنند.

متناسب نبودن اندازه و شکل فضا، باعث ایجاد سردرگمی و تشویش در افراد می شود و با ایجاد اغتشاش در افزایش ترس از جرم تأثیرگذار است [۱].

• دانه بندی / فشردگی

ریزدانگی و فشردگی زیاد بافت باعث افزایش تراکم جمعیتی و در نتیجه ازدحام خواهد شد. این موضوع تهدید حریم شخصی افراد و به تبع آن احساس ناخوشایند اضطراب و ترس را به دنبال خواهد داشت. از سوی دیگر درشت دانگی بیش از حد بافت نیز با ایجاد احساس خالی و تهی بودن فضا زمینه ساز اضطراب خواهد بود.

• انعطاف مکان

از آنجا که فعالیت ها در فضاهای شهری دائماً در حال تغییر هستند، انعطاف پذیری کالبد می تواند ضمن تأمین بالاترین کارایی فضا و فراهم آوردن زمینه بهره مندی از تنوع و اختلاط مناسب فعالیت ها، از تداخل فعالیت های مختلف با هم جلوگیری به عمل آورد.

• کیفیت کالبدی

فرسودگی و کیفیت نازل کالبدی بافت به دلیل اغتشاشات کالبدی و بصری خود موجب جذب مجرمان به سمت خود، کاهش کنترل و نظارت افراد و در نهایت افزایش ترس از جرم می شود.

• سلسله مراتب فضایی

وجود سلسله مراتب فضایی از این جهت در مقوله احساس امنیت اهمیت دارد که رعایت نکردن سلسله مراتب بصری و معنوی و تغییر ناگهانی فرم و اندازه در فضاهای شهری به دلیل نداشتن امکان تغییر موضع سریع استفاده کنندگان فضا باعث ایجاد غافل گیری و استرس در آنان می شود. همچنین رعایت نکردن قلمرو فضاهای نیمه عمومی، خصوصی و عمومی موجب اغتشاش در فضا می شود [۱].

۲) کیفیت محیطی

عامل کیفیت محیطی شامل شاخص ها و متغیر هایی از این قبیل می باشند که عبارتند از؛

۲_۱: آسایش بصری

• تداوم بصری

آسایش بصری و نبودن اغتشاش بصری از این جهت در مقوله امنیت دارای اهمیت است که اغتشاش بصری از طریق احساس و ادراک روی رفتارهای اجتماعی انعکاس می یابد و اغتشاش رفتاری یا رفتار آنومیک در فضای شهری را توجیه می کند.

اهمیت تداوم بصری در مقوله امنیت به این دلیل است که نداشتن تداوم بصری باعث کاهش نمایانی و در نتیجه ضعیف شدن

نظارت بر فضا می شود.

• کاربرد مناسب رنگ

رنگ ها علاوه بر اهمیت زیبایی شناسی، تأثیرات روحی، روانی و عاطفی عمیقی در افراد ایجاد می کنند. بی نظمی در انتخاب رنگ و کاربرد نامناسب رنگ در فضای شهری نه تنها موجب ایجاد اغتشاش بصری می شود، بلکه می تواند از طریق تأثیرات روانی زمینه های بروز رفتارهای پرخاش گرانه، خشونت آمیز و آنومیک را تقویت کند.

• روشنایی و نورپردازی

نداشتن نورپردازی مناسب فضای شهری از طریق کاهش نمایانی، نظارت بر فضا را کاهش می دهد و در ایجاد فضاهای بدون دفاع و افزایش ترس از جرم تأثیرگذار است. نور اندک یا نور شدید و خیره کننده با ایجاد آلودگی بصری، در افراد ایجاد استرس و تشویش می کند [۱].

۲_۲: آسایش محیطی

• آسایش اقلیمی

نبودن آسایش اقلیمی مشکلاتی را برای عابرن و استفاده کنندگان فضا ایجاد می کند و در مواردی نیز موجب خطراتی چون لیز خوردن و... می شود.

• پوشش گیاهی مناسب

وضعیت نامناسب پوشش گیاهی از طریق سایه اندازی یا انقطاع دید در ایجاد فضای اختفا و فضاهای غیرقابل دفاع و به تبع آن ایجاد احساس ترس از جرم در استفاده کنندگان فضا تأثیرگذار است.

• تجهیزات و مبلمان شهری

برخورداری فضاهای شهری از تجهیزات و مبلمان شهری امکان حضور و مکث افراد را افزایش می دهد و این امر افزایش حضورپذیری و به تبع افزایش نظارت غیررسمی بر فضا را به همراه خواهد داشت. بر عکس، برخوردار نبودن از تجهیزات و مبلمان شهری مناسب به نوعی باعث ایجاد بی نظمی و اغتشاش در فضا می شود که مغایر با آسایش و راحتی استفاده کنندگان فضا است. چنین اغتشاشی می تواند از کارایی فضای شهری بکاهد و در افراد احساس ناراضی از فضا یا اضطراب ایجاد کند.

• نبودن آلودگی های زیست محیطی

وجود و تراکم انواع آلودگی در فضای شهری به دلیل القای احساس نبودن نظارت بر فضا انگیزه مجرمان برای ارتکاب جرم را افزایش می دهد و به این ترتیب در افزایش ناامنی فضا تأثیرگذار است [۱].

ب: بعد عملکرد

بعد عملکرد را هم نیز می توان در دو عامل (۱) وضعیت کمی و کیفی فعالیت ها و خدمات و (۲) کارایی شبکه حرکت و دسترسی، بررسی کرد که هر یک از این عوامل شامل شاخص های و متغیرهایی هستند که در ادامه به آن ها پرداخته می شود؛

۱) وضعیت کمی و کیفی فعالیت ها و خدمات

• کیفیت سکونت

کیفیت سکونت نقش پررنگی در زمینه سازی انحرافات دارد؛ به گونه ای که بسیاری از صاحبان طران معتقدند ریشه بسیاری از انحرافات و رفتارهای آنومیک را میتوان در مسکن نامناسب یافت.

• وضعیت دسترسی به خدمات

وجود کاربری های خدماتی مناسب در مقیاس محلات با دسترسی مناسب به همه قسمت های محله این امکان را فراهم می کند که همه افراد، به ویژه زنان بتوانند از حقوق شهروندی خود برخوردار شوند. وجود مراکز آموزشی، فرهنگی، ورزشی و فضای سبز و... مخصوص زنان این امکان را فراهم می کند که این افراد بدون احساس ترس یا ناامنی از این خدمات بهره مند شوند.

• اختلاط مناسب کاربری ها و تنوع فعالیت ها

نواحی چند کارکردی با جذب شهروندان به خود در تمام ساعات سطح نظارت غیررسمی را بالا می برد و با افزایش نظارت بر فضا انگیزه و فرصت ارتکاب جرم توسط بزهکاران کاهش می یابد.

• نبودن اراضی بایر، رها شده و بدون استفاده

اراضی رها شده و بدون استفاده این احساس را به مجرمان القا می کند که نظارتی بر فضا وجود ندارد و همین امر باعث افزایش انگیزه جرم می شود. در بسیاری از موارد اراضی بایر و رها شده تبدیل به فضاهای بدون دفاع و محل اختفای مجرمان و بزهکاران می شوند.

• فعالیت ها و زندگی شبانه

فعال و پویا بودن فضاهای شهری در تمام ساعات شبانه روز از جمله شب ها باعث کاهش احساس ترس و اضطراب استفاده کنندگان فضا در شب ها می شود و از سوی دیگر با افزایش نظارت اجتماعی انگیزه مجرمان برای ارتکاب جرم و به تبع میزان ترس از جرم را کاهش می دهد.

• فعالیت های زنانه (مناسب بانوان)

حضور و تجمع فعالیت های مردانه در یک فضا از دیگر عوامل ایجادکننده اضطراب در بانوان است. بهتر است فعالیت هایی متناسب با روحیات و نیازهای بانوان نیز در محلات شکل گیرد و از تجمع فعالیت های به شدت مردانه در کنار هم جلوگیری شود [۱].

۲) کارایی شبکه حرکت و دسترسی

• نفوذپذیری

نفوذپذیری قاعده مند و همراه با رعایت سلسله مراتب فضایی، ضمن افزایش دسترسی پذیری، با در اختیار قرار دادن مسیرهای مختلف به افراد قدرت انتخاب می دهد. از سوی دیگر نفوذپذیری بدون قاعده اغتشاش و بی نظمی را به همراه خواهد داشت.

• سرویس دهی مناسب شبکه حمل و نقل عمومی

از آنجا که بخش قابل توجهی از جابه جایی های بانوان با استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی صورت می گیرد، نداشتن کارایی سیستم حمل و نقل عمومی و نابسامانی ایستگاه های انتظار آنها، یا ناامن بودن آنها، در بانوان ایجاد اضطراب می کند.

• نبودن ازدحام پیاده

متناسب نبودن اندازه فضای شهری و تعداد استفاده کنندگان تراکم فضا را افزایش می دهد و منجر به احساس ناخوشایند از بین رفتن حریم شخصی افراد و در نتیجه ازدحام می شود. احساس ازدحام افزایش ترس از جرم را به همراه دارد.

• نبودن ترافیک سواره

ترافیک سواره با ایجاد انواع آلودگی ها (صوتی، بصری، هوا و محیطی) بر سلامت افراد اثر می گذارد و با ایجاد فشار روانی، هم بر رانندگان و هم بر پیاده ها، فضای شهری را پرتنش کرده و در استفاده کنندگان فضا استرس ایجاد می کند. افزون بر این، حضور اتومبیل در فضای شهری حتی اگر همراه با ترافیک نباشد، به لحاظ ایمنی مطلوب نیست.

• تفکیک مناسب حرکت سواره و پیاده

بدیهی است که نبودن تفکیک مناسب حرکت سواره و پیاده ایمنی و امنیت را مورد تهدید قرار می دهد [۱].

ج: بعد معنا

بعد عملکرد را هم نیز می توان در سه عامل (۱) سازگاری معنایی (۲) ادراک معنایی (۳) شهرت مکان بررسی کرد که در ادامه به آن ها پرداخته می شود؛

۱) سازگاری معنایی

سازگار نبودن شکل ظاهری، نوع فعالیت و معنای محیط باعث ایجاد اغتشاش معنایی می شود و افراد را دچار غافل گیری و به دنبال آن اضطراب و استرس می کند

۲) ادراک معنایی

نبودن امکان ادراک معنایی و درک پیام های فضا باعث سردرگمی و تشویش و به دنبال آن اضطراب و استرس خواهد شد.

۳) شهرت مکان

بدنامی فضا انگیزه افراد برای حضور در آن فضا را کاهش می دهد و کاهش حضورپذیری فضا به دلیل کاهش نظارت غیررسمی و اجتماعی زمینه جرم خیزی بیشتر فضا را فراهم می کند و همین امر تمایل افراد برای حضور در فضا را بیش از پیش کاهش می دهد. تا جایی که فضا پویایی خود را از دست می دهد و به فضایی مرده بدل خواهد شد [۱].

بررسی تجارب جهانی انجام گرفته در زمینه ارتقاء امنیت زنان در شهرها

با توجه به اینکه تا کنون در کشور ما الگو و تجربه انجام گرفته‌ای در زمینه ارتقاء امنیت زنان در فضاهای عمومی شهری، به ویژه با استفاده از روش‌های فیزیکی و مداخله در برنامه ریزی کاربری‌ها و فعالیت‌ها، وجود نداشته، در این بخش با ذکر نمونه‌های مختلف تجارب جهانی موفق در این زمینه سعی شده است تا در قالبی معین به آنها پرداخته شود؛

کنفرانس لندن

کنفرانس "ساختن مکان‌های امن تر و امنیت زنان در شهرها"، در نوامبر سال ۲۰۰۵ و در لندن برگزار شد. در این کنفرانس از متخصصین مختلفی دعوت به عمل آمد. همچنین مطالعات عملیاتی این کنفرانس بر روی زنان ویتنامی انجام گرفت که در غالب ۳ کارگاه انجام شد: (۱) کارگاه طراحی شهری، (۲) کارگاه روش‌های سنجش و ارزیابی و (۳) کارگاه تمرین اولویت دادن و طرح‌های اجرایی. کارگاه طراحی شهری روی مقولاتی مثل دسترسی و حرکت و نماهای فعال و مسائلی مثل اینکه نماهای فعال فرصت‌های اعمال مجرمانه را کاهش می‌دهند و از این دست، تمرکز کرد و مکان‌هایی را معرفی کرد که موفق بودند و از نظر حرکتی خوب طراحی شده‌اند و انواع حرکت را دارند. کارگاه روش‌های ارزیابی نشان داد که به یکسری از مقولات باید توجه شود مثل: مغازه‌های خالی، چیزهای غیر ضروری، کمبود مسئولین مثل پلیس، نگهبان‌ها و نظایر آن و نور ضعیف، نشانه‌های هدایت‌کننده ضعیف، وندالیسم، کمبود نقاط امدادی مثل تلفن‌ها. البته پس از رأی‌گیری نتیجه گرفته شد که عامل "نور ضعیف" مهمترین اولویت را در تضعیف امنیت دارد [۳۱].

تجربه تورنتو

در پروژه W.L.S.E که درباره طراحی فضاهای شهری برای امنیت زنان در شهر تورنتو و در ۱۹۹۱ انجام گرفت از روش برنامه ریزی و طراحی حساس برای ایجاد حس امنیت در زنان استفاده شد. در این برنامه دو راهبرد عمده را برای ایجاد شهر امن تر برای زنان مطرح کردند: اول ایجاد خط مشی‌هایی برای ایجاد فضاهای باز امن شهری و دوم آماده کردن مسئولین شهر برای این که به گزینه‌ها از دور نگاه کنند. این خط مشی‌ها شامل: نور رسانی‌ها، نشانه‌ها و شاخص‌های حرکتی، توجه به نقاط اغفال‌کننده، مراقبت‌ها و کنترل‌ها، کاربری‌های مختلط، مولدان فعالیت، ایجاد احساس مالکیت، ابقا و نگهداری، اطلاع رسانی و کیفیت طراحی می‌شد. در مرحله بعد این خط مشی‌ها در مکان‌های ویژه‌ای که به طور رایجی نا امن قلمداد می‌شدند یا جاهایی که مردم احساس نا امنی می‌کردند اعمال شدند. مثل مکان‌های وابسته به حمل و نقل، واحدهای همسایگی مسکونی، مراکز شهر و مکان‌ها خصوصی تر نظیر: توالی‌های عمومی، آسانسورها، پله‌های اضطراری و پل‌های عابر پیاده. حالا این خط مشی‌ها در سطح کل استرالیا و از طریق یک تحلیل جامع از سیاست‌های CPTED (پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی) در سطح حکومت محلی [۲۸]. استفاده می‌شود. خط مشی‌های اخیر برای "فضاهای آسیب پذیر" تعریف شده‌اند و این فضاها، فضاهایی هستند که درک عمومی هم از آنها نا امن است و ممکن است در آنها رفتارهای آزار دهنده رخ بدهد. فضاهای آسیب پذیر عموماً عبارتند از: کاربری‌های مربوط به فعالیت پذیرایی‌ها و مراکز تفریحی بزرگ، لبه‌های مراکز خرید و یا لبه‌های بیمارستان‌ها و دیگر سازمان‌های بزرگ، فضاهای باز، فضاهای اطراف مدارس، فضاهای عمومی مثل تسهیلات حمل و نقل عمومی، پارکینگ‌های ماشین، توالی‌های عمومی، جایگاه‌های تلفن و نظایر این‌ها. اما اغلب فضاهای آسیب‌پذیرتر در مکان‌های متروک و پنهان شده، هستند و نقاط اغفال‌کننده دارند، به ویژه مکان‌هایی که بعد از ساعت‌ها استفاده عادی شده‌اند. همچنین از دیگر روندها و راه‌حل‌های مطرح شده خط مشی‌های CPTED توسط مسئولین برنامه ریزی دولت محلی، ترویج "اقتصاد شبانه"، باز تولید کردن مسکن در مراکز شهری، افزایش دادن شرکت زنان در برنامه ریزی و طراحی، ارتقا دادن "دهکده‌های شهری" به عنوان یک گزینه برای مراکز سنتی و قدیمی و مبتنی بر حوزه‌های قابل پیاده روی در اطراف مراکز و ایستگاه‌های حمل و نقل و ایجاد پردیس‌های امن زنان می‌باشد [۲۸].

جمع بندی و نتیجه گیری

اینگونه می توان بیان داشت که، امنیت از بنیادی ترین ارکان حیات هر فرد و جامعه است که در اعلامیه جهانی حقوق بشر به عنوان یکی از حقوق اجتماعی انسان و در ردیف آزادی قرار دارد. بنابراین تعریف امنیت یک حق اولیه و ضروری برای زندگی همه افراد اجتماع و شهروندان است، و جایگاه آن در کالبد فضاهای شهری نقش بسزایی در ارتقاء سطح رفاه اجتماعی شهروندان دارد. لذا بدون وجود امنیت امکان توسعه در هیچ زمینه ای وجود نخواهد داشت در واقع زمانی استعداد های متنوع و متکثر افراد جامعه به فعالیت برسد که امنیت در کالبد آن وجود داشته باشد. از اینرو ساختار فضاهای شهری باید توان و قابلیت پذیرش تمام افراد جامعه را داشته باشند و بتوانند محیطی امن و به دور از ترس و نگرانی را برای استفاده کنندگان خود فراهم کنند در این بین زنان به عنوان گروه های آسیب پذیر در مقابل اثرات نا امنی و ناملايمات محیطی محسوب می شوند که لازم و ضروریست ساختار کاربری های فضاهای شهری محیطی امن و به دور از استرس و دلهره برای استفاده زنان فراهم کنند. بر این اساس برنامه ریزی برای ارتقاء امنیت زنان در طراحی ساختار فضاهای شهری اهمیت ویژه ای دارد. پژوهش حاضر با هدف ارزیابی فضاهای عمومی شهری غالباً بر اساس چهار معیار؛ دسترسی و ارتباطات، آسایش و خوانایی محیطی، تعاملات اجتماعی و نوع کاربری زمین و فعالیت ها صورت گرفته است. که بر این اساس مطالعات انجام شده حاکی از آن است که با بهبود حرکت و دسترسی، منظر شهری، کاربری ها و ایجاد آسایش اقلیمی، امنیت و ایمنی، زنان به حضور در فضاهای شهری تشویق می شوند. سیاست های ارائه شده در جهت ارتقا امنیت ذهنی و عینی زنان را نیز می توان در سه مورد اتصالات فیزیکی و بصری مناسب، توزیع عادلانه و مناسب کاربری ها و فعالیت ها در فضا و پاسخدهندگی و مطلوبیت محیطی خلاصه کرد لذا بر این اساس مجموع مطالعات تجارب جهانی بررسی شده می توان گفت پویا و فعال بودن فضا، میزان آشنایی، خوانایی و نظارت بر فضا و دسترسی از جمله شاخص های اصلی موثر در برنامه ریزی کالبدی جهت ارتقاء امنیت زنان در ساختار فضاهای شهری هستند.

پیشنهادات

در پژوهش حاضر، راهبردهای کلان زیر برای ارتقای احساس امنیت بانوان در فضاهای شهری توصیه می شود که به شرح ذیل می باشد:

- قابلیت رؤیت پذیری یکی از راه های افزایش ایمنی و امنیت در فضای شهری است که به حضور بیشتر زنان در سطح فضای شهری کمک می کند. رؤیت پذیری از طریق مناسب سازی کالبدی فضاهای گم شده و محوطه آرایبی فضاهای شهری افزایش می یابد.
- افزایش نظارت طبیعی بر فضا، با استفاده از کاربری های با نماهای فعال رو به خیابان و هشدارهای نمادین جهت تحت کنترل بودن فضا.
- نوسازی، مرمت و یا تغییر کاربری بافت های فرسوده که در سراسر شهرها موجود می باشد و به نوعی چشم اندازی زشت به شهرها می دهد و حس نا امنی را برای انسان تداعی می کند.
- حفظ حیات شبانه محیط به کمک ایجاد کاربری های فعال در شب.
- نورپردازی مناسب و صحیح ساختمان ها و خیابان ها و کمبود گوشه های دنج و فاقد نظارت از دیگر شاخص های امنیت زنان برای حضور پذیری در ساختار های شهری می باشد.
- حفظ حیات شبانه محیط به کمک ایجاد کاربری های فعال در شب. این کاربری ها ترجیحاً باید جاذب مخاطبین به صورت خانوادگی باشند تا موجب چیرگی فضا توسط جوانان و گروه های خاص نشوند. همچنین ایجاد کاربری های تجاری اداری، خدمات پذیرایی (نظیر رستوران ها، فروشگاه ها) دایر در شب برای تشویق عابران به پیاده روی و حفظ روشنایی شبانه موثر خواهد بود.

منابع و مراجع

- [۱] شیده، ش، ۱۳۹۵، شناسایی ویژگی محیطی تاثیرگذار بر احساس امنیت بانوان در فضاهای شهری (مطالعه موردی: محلات مخصوص و سلامت، منطقه ۱۱ تهران)، فصلنامه مطالعات شهری، شماره ۲۱، زمستان ۱۳۹۵، صص ۸۷-۸۸.
- [۲] فلاحتی، ل، ۱۳۹۴، ساختار فضایی شهر و احساس امنیت در بین زنان (مطالعه موردی: ورودی مترو تجریش و پایانه جنوب تهران)، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ش ۲۰، صص ۶۱-۶۹.
- [۳] تازیکی، ط، ۱۳۹۳، عوامل مؤثر بر افزایش احساس امنیت زنان در پارک های شهر؛ مطالعه موردی زنان ۵۰-۱۸ سال شهرستان بجنورد، دانش انتظامی خراسان شمالی، سال ۱، ش ۱.
- [۴] گلی، ع؛ زادولی خواجه، ش؛ زادولی، ف، ۱۳۹۳، ارزیابی نگرش جنسیتی در طراحی فضاهای شهری (مطالعه موردی: پارک بانوان شمس تبریز)، نشریه زن در توسعه و سیاست، شماره ۲، صص ۱۸۸-۱۷۱.
- [۵] محمدی، ج، مریم، م، ۱۳۹۲، بررسی احساس امنیت زنان در مناطق شهری نمونه موردی مناطق ۵ و ۱۳ اصفهان، مطالعات جامعه شناختی شهری، ش ۹.
- [۶] اکبری، ر، پاک بنیان، س، ۱۳۹۱، تاثیر کالبد فضاهای عمومی بر احساس امنیت اجتماعی زنان، نشریه هنر های زیبا، دوره ۱۷، ش ۲.
- [۷] رضازاده، ر، محمدی، م، ۱۳۹۱، بررسی حضورپذیری زنان در فضاهای شهری، هویت شهر، شماره ۱۲، صص ۲۶-۱۵.
- [۸] رهبری، ل، ۱۳۹۱، احساس امنیت در فضاهای شهری و حق زنان به شهر: پژوهش اکتشافی در شرق تهران، چکیده مقالات اولین همایش علمی و پژوهشی زنان و زندگی شهری.
- [۹] گلی، ع، ۱۳۹۰، زنان و امنیت در فضاهای عمومی شهری (مطالعه موردی: پارک آزادی شیراز)، دو فصلنامه جامعه شناسی تاریخی دانشگاه تربیت مدرس، دوره ۳ و ۲، صص ۱۴۳-۱۶۴.
- [۱۰] الیاس زاده مقدم، ن، ضابطیان، ا، ۱۳۸۹، بررسی شاخص های برنامه ریزی شهری مؤثر در ارتقای امنیت زنان در فضاهای عمومی با رویکرد مشارکتی (نمونه موردی: بخش مرکزی شهر تهران)، نشریه هنرهای زیبا- شهرسازی، و معماری صص ۵۶-۴۳.
- [۱۱] ضابطیان، ا، بمانیان، م، رفیعیان، م، ۱۳۸۹، بررسی الگوی برنامه ریزی کاربری فضاهای شهری مؤثر بر افزایش امنیت زنان (نمونه موردی: بخش مرکزی شهر تهران)، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۲۶، صص ۱۲۶-۱۳۶.
- [۱۲] بمانیان، م، رفیعیان، م، ضابطیان، ا، ۱۳۸۸، سنجش عوامل مؤثر بر ارتقای امنیت زنان در محیط های شهری، پژوهش زنان، دوره ۷ شماره ۳.
- [۱۳] پورجعفر، م، محمودی نژاد، ه، رفیعیان، م، انصاری، م، ۱۳۸۷، ارتقای امنیت محیطی و کاهش جرائم شهری با تاکید بر رویکرد CPTED، نشریه بین المللی علوم مهندسی دانشگاه علم و صنعت، جلد ۱۹، ش ۱۶، صص ۷۶-۷۹.
- [۱۴] محمدی، م، ۱۳۸۷، بررسی ملاحظیات جنسیتی در برنامه ریزی و طراحی شهری: زنان و رویکرد عدالت جنسیتی در توسعه پایدار، مجله جستار های شهرسازی، شماره ۲۵-۲۴.
- [۱۵] ضابطیان، ا، رفیعیان، م، ۱۳۸۷، درآمدی بر فضاهای امن شهری با رویکرد جنسیتی، جستارهای شهرسازی، شماره ۲۴ و ۲۵، صص ۴۸-۵۲.
- [۱۶] ساروخانی، ب، نویدنیا، م، ۱۳۸۵، امنیت اجتماعی خانواده و محل سکونت در تهران، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۲.
- [۱۷] علی آبادی، ج، ۱۳۸۱، نقش فضاهای شهری در تامین امنیت اجتماعی، ماهنامه ی شهرداری ها، شماره ۴۱، صص ۱۳-۵.
- [۱۸] طاهرخانی، ح، ۱۳۸۱، طراحی شهری ایجاد فضاهای قابل دفاع شهری، مدیریت شهری، شماره ۹، صص ۸۸-۹۵.
- [۱۹] زنجانی زاده اعزازی، ه، ۱۳۸۰، زنان و امنیت شهری، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، سال ۳۴، شماره ۳ و ۴.
- [۲۰] افروغ، ع، ۱۳۷۷، فضا و نابرابری اجتماعی، ارائه الگویی برای جداگرنی فضایی و پیامدهای آن، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، تهران.

[21] Dias, L. et al. (2007). Urban security and spatial behavior, syntactic and perceptual analysis of the central area of Porto Alegre. 6th international Space Syntax Symposium. Istanbul.

- [22] Russ, Thomas(2006), SAFE CITY STRATEGY, Site Planing And Design Handbook, Graw-Hill Companies,November, New York.
- [23] Martin V. (200۶). “Women and safety ,Violence Against Women”, Vol. 34.
- [24] Krenichyn ,K. (2004), Women and Physical activity in an urban park: Enrichment and support through an ethic of care, Journal of environmental Psychology,PP117-130.
- [25] Franck, Kevin (2002). Women and Environment, Handbook of Environmental Psychology, John Wiley and Sons, New York.
- [26] Koskela , H and pin. R (2000). Revisting fear and place : womens fear of attact and the buitt environment Geoforam 31.
- [27] Day, Kristen, (2000), 'The Ethic of Care and Women's Experiences of Public Space', Journal of Environmental Psychology.
- [28] Bell, Wendy (۱۹۹۸), Women and Commiunity Safety, Bell Planning Associates South Australia, NO 02, pp 1-21.
- [29] Patel, Sheela and Burra, Sundar. (1998). Making Cities Safe for Women and Children, Society for Promotion of Area Resource Centers (SPARC), [www.sparcindia .org](http://www.sparcindia.org).
- [30] Brenda, S. A. Yeoh & Pei Lin Yeow (1997). "Where women fear to tread: Images of danger and the effects of fear of crime in Singapore". GeoJournal. Vol. 43. No. 3. Pp. 273-286.
- [31] Tiesdell (1996). Fear and Gender in Public Space, City center management and safer city centers - approaches in Coventry and Nottingham, university Nottingham, institute of urban planning, school of built environment, pergamon, uk.
- [32] Howard, J. (۱۹۹۲): Fear of Crime, Society Of Alberta, www.elsevier.com.
- [33] Franck, K. A., & Paxson, L. (1989). “Women and Urban Public Spaces, in public places and spaces”. pp. 121.146: Springer.